

1105

A MAGYAR HÍRLAP HÉTVÉGI MELLÉKLETE
2016. NOVEMBER 5.
SZERKESZTETTE: PETÁN PÉTER
MŰVÉSZETI VEZETŐ: SALÁT ZALÁN PÉTER

K r i k s z k r a k s z

Mostan színes tintákról álmodom (1910)

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék,
s egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszínű tintát,
bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
és kellene még sok száz és ezer,
és kellene még aztán millió:
tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
szemérmes, szerelmes, rikitó,
és kellene szomorú-viola

és téglabarna és kék is, de halvány,
akár a színes kapuablak árnya
augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égő-pirosat,
vérszínűt, mint a mérges alkonyat,
és akkor írnék, mindig-mindig írnék.
Kékkel hűgomnak, anyámnak arannyal:
arany-imát írnék az én anyámnak,
arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnam, egyre-egyre írnék
egy vén toronyba, szünes-szüntelen.
Oly boldog lennék, Istenem, de boldog.

Kiszínezném vele az életem.

Nyolcvan esztendővel ezelőtt, 1936. november 3-án hunyt el Kosztolányi Dezső. Rá emlékezünk.

Babits Mihály: Kosztolányi

Nyugat 1936. 12. szám

A költő, aki eltűnt közülünk, fiatalságom első barátja volt. Ezt talán nem kellene itt említenem, személytelenül kellene róla írnom. Kit érdekel, hogy mi volt ő nekem? Arról van szó, mi volt mindnyájunknak, a Nyugatnak, a magyar irodalomnak, az egész magyarságnak... Barátságunk különben is osztozott az „ifjúkori barátságok” rendes, szomorú sorsában. Eltávolodtunk, bár ez mindakettőnknek fájt; félreértések is estek köztünk, amiket a régi szenvedélyes rajongás emléke csak nehezített. Később felhők eloszlottak. De az óra már délutánra hajlott, a reggeli friss, forró ragyogás nem tért vissza többé. Betegsége még megszébb vitte tőlem. Míg most a halál egyszerre megint közel hozta.

Mintha levettett volna valami álcát, úgy lép megint életem, visszafiatalodva, ahogyan legmelegebb éveinkből emlékszem rá. Olvasom régi leveleit amiket hajdan oly izgalommal vártam s úgy kaptam ki a postás kezéből, mintha szerelmes levelek volnának... S hirtelen azon fogom magam, hogy megragad a régi izgalom, szeretnék újból írni neki, fölvenni a régi fona-

lat, kiönteni a szívemet, mint ifjan... Micsoda naiv giccs: ő már azt sohasem olvasná! S ő már előre megfelelt mindenre, előre és végleg. Személytelen, mindenkire szólva, ahogyan csak megfelelhét az élet kérdéseire egy ember, akinek sikerült kifejezni magát. Egy író.

Az ember elment, az író itt maradt. Ami belőle az enyém volt, külön az enyém, az eltűnt. S elvitte magával az én életemnek egy darabját is; egykicsit én is meghaltam vele. -De most nem rólam van szó, s nem arról ami elmúlt. Az író élete nem múlik el, csak befejeződik, elkészül mint egy könyv. Ez éppen annyira kezdet, mint vég. Tedd el a fiókba a személyedhez címzett régi leveleket, s vedd elő azt a mindenkinek szóló nagy levelet, művét. Az mindenre felel s mindig időszerű. Őszintébb is mint a legbizalmasabb magánlevél. Könnyeidet az elköltözöttért, aki nem hagyta meg címét, tartsd meg magadnak. A nagy levélen rajta van szellemi addressze; immár örök és változhatatlan, mint egy állócsillag helye az égi mappán.

Ez mind igaz; de mily hamisan hangzik mindez, ha őrá gondolok! Ugy érzem hogy itt áll mögöttem, beletekint az írásomba, nevetségesen, s ingerkedve ismétli jelzői-

met. „Időszerű”? „Őszinte”? „Mindenkire szóló”? Hirtelen elszégyeltem magam. A jelzők csakugyan rosszak; noha a szavaknak ezer értelmük van. Igaz minden lehet. A nagy feladat: jellemzőt mondani. Ez volna egyedül méltó hozzá, az egyetlen ami őt is érdekelné. Szinte látom feszülő figyelmét, mint valami jó mesterségbeli torna előtt. Megfogni lényét, körülírni, bekeríteni! Megtalálni a legpontosabb kifejezést. Szuggerálni a nyelv kitanult mágiájával... Ha ő volna a helyemben!

S egyszerre érzem, mily más vagyok mint ő! A feladat nem tud úgy izgatni, ahogy őt izgatná. A torna, a mesterség ópiuma nem ígér számomra megnyugvást és paradicsomot. Elborítanak az érzelmek, a gátlások. Nem - nem tudok személytelenül szólni róla, mint a csillagász a csillagokról. Halála óta már egy hónap eltelt, de én még nem tudok halottként gondolni rá, aki egy más világ lakója. Küzdök vele s mérközöm, mint társsal; minden szavam magamról vall.

Ez az egyetlen mód ahogyan beszélhetek róla: magammal kapcsolatban, magamhoz mérve, magamon át. De ezt talán ő is így jobban szeretné. Hisz az életet szerette, él-

ni kívánt! Ugy érzem, ahogy én meghaltam egykicsit benne, ő viszont tovább él bennem, közös multunknál fogva! Nagyon küzdöltem, s egyáltalán nem a halottak módjára. Ugy beszélök róla, mintha magamról beszélnék, ennenmagam határaitól és korlátaitól. Nagyon különböztünk, noha az első pillanatban megállapítottuk hogy teljesen egyek vagyunk: „szellemi ikertestvérek”, ahogy fiatal s még rajongó barátom az első elragadtatás lázában írta. Testvérek csak a vágyakban és eszményekben voltunk. De ezek még fontosabbnak látszottak számunkra, mint a tények és adottságok.

Mindaketten vágytunk a világ teljes átélésére és kifejezésére. A kifejezés eszközét a nyelvben kerestük, a magyar nyelvben, melyet mindketten imádtunk; de elégedetlenek voltunk avval a móddal, ahogyan ezt az eszközt idősebb kortársaink használni tudták és merték. Korunk magyar irodalmát megvetettük; halványnak, nyavalygónak, illatos selyempapirosok zizegésének tűnt föl előttünk majdnem minden amit ebben az időben magyarul írtak. Erősebb példákért a multhoz fordultunk, főleg a mult utolsó nagyjához, Arany Jánoshoz.

folytatása a II. oldalon

„Ő valóban megtörte a paripát”
FORRÁS: FORTEPAN

Babits Mihály: Kosztolányi

folytatás az 1. oldalról

De körülnéztünk a messzeségben is, a külföldön, megismertük a századvég dekadens vágyakozását, mely az újra, soha nem ismertre szomjazott.

Tudatosan tűztük ki feladatunkul irodalmunk fölgazdagítását. Erősebbé, modernebbé, tartalmasabbá akartuk átformálni. Fiatalkorunk dacára teljesen tisztában voltunk a céllal; de más-más út vonzott. Kettőnk közül ő volt a józanabb, gyakorlatibb. Az írói mesterség hőse, akivé lett, már korán jelentkezett benne. Szilárdan megvetette lábát a hagyományban, s makacs munkával akarta kiharcolni az állandó ihletet. Esménye Arany volt, Flaubert, Stendhal és a parnassienek. Esztétikáját én is elfogadtam, de levontam belőle a végső következtetéseket. Szakitottam a költészet regényes konvencióival és gunyolva beszéltem az ihletről. Viszont teljesen ki voltam szolgáltatva az ihletnek, amelyben nem hittem. Sohasem tudtam rabbá tenni, mint ő; kedvemre idézni

s rendelkezni vele, akár a mese hőse a szolgáló szellemekkel, melyek egy gyűrűforgatásra megjelennek. Neki mindig rendelkezésére álltak; elkísérték az újságírás robotjába; segítő sugalmuk tökéletes műremekké emelt egy-egy röpke cikket, levelet, riportot. Ő valóban megtörte a paripát, keményen kilovagolva, hogy minden lépése tánc lett. Az írás munkafegyelmét számtalanszor jobban bírta mint én, kinél a görsös erőfeszítéseket hosszú csüggedések követték. Zsenge barátságunk folyamán mindig ő volt a biztató, a bátorító: noha fiatalabb nálam, s maga is a lelki kataklizmák korát élte.

De ő szilárd talajt talált a hagyományban; és pedig nemcsak az irodalmi, hanem az életbeli hagyományban is. Hamar kiábrándult a divatos modern jelszavakból, s valósággal fölháborodott egy alkalommal, mikor Arany János nyelvét „dekadensnek” mertem nevezni. Pedig közelállt hozzá a dekadens életérzés; az

ősökben azonban erőt és egészséget akart látni. Erőt és egészséget látott az életben is, melyet többre becsült az irodalomnál; a valóságban, melybe úgy fogózott, mint iskolába adott ideges gyermek izmos és paraszt apjába. Melegen érezte a tények erejét, a mult hatalmát, az élet ősi, örök folyásának szépségét és változhatatlanságát. Megejtette a hagyományok ellenállása; otthon, család, haza meghitt varázs módjára hatottak rá. Származás, örökség, vérségi emlékek s rokoni ereklyék kincset és ihletforrást jelentettek neki. Míg én gyermekedacal üzentem hadat a családi gógnak, s egy ideig még nevemet is, familiám nagy megütözésére, tüntetve s mintegy demokratikusan az ősi írásmód ellenére irtam: ő büszkén viselte nemesi előnevét s szívesen emlegette ősfészket s nagyapáit.

Gyermekek voltunk mindaketten; de kettőnk közül ő volt a felnőttbb gyermek. Ő volt az, aki nem báva elképzelésből és ifjui ábránd-

ból indult ki, hanem az eleven és forró valóságból, amelyhez különösmód a társadalmi konvencióknak több közük van, mint a puritán igazságnak és logikának. A megállapodott, s megállapodásszerű emberi életformák, amelyeket legszebb költeményei később a lét mélységeinek, szerelemnek és halálnak eszméivel is társítani tudtak, olyasminek tündek föl előttte, mint a versek rímei. A rím néha fontosabb mint a tartalom. Így fogadta ő el a konvenciókat és külsőségeket, s nem kereste hozzájuk az erkölcsi vagy értelmi igazolást. Álláspontja egy költő álláspontja volt. Míg én már akkor is dugdostam magamban egy szemernyit abból amit ő utolsó idejében kissé megvetőleg homo moralisnak nevezett.

Egyek voltunk az arisztokrata és művészi világnézetben. De arisztokratizmusunk különbözött: én mindent az egyén erejére és érdemére akartam építeni. Toronybavonulásom egyuttal ítéletet jelentett, a logikátlan és csunya

„Mit szólnál, Didus, a temetésedhez?”

FORRÁS: FORTEPAN

Karinthy Frigyes: Eltemettük Kosztolányi Dezsőt (részlet)

„Kinek meséljem el, hogy annak lássa, aminek látni kell – kit érdekelhetne mohóbban, szilajabban, okosabban és nemesebben, mint Téged, Didus, a temetésed, amiről megígértem, hogy beszámolok? Mert próbáltam erre gondolni és amarra az élők közül és kisült, hogy mindig újra az jön ki belőle, ahogy ott állok, koporsód mellett a könnyezőök között: mit szólnál, Didus, a temetésedhez? Mert ez már, úgy látszik, nem megy másképpen, s ez már így lesz velem, egy életen át, nem segít rajta, hogy meghaltál: ha valami nagyszerűen szépet, vagy nagyszerűen szomorút látok, élek át, vagy akárcsak hallok vagy olvasok – gépiesen jelentkezik a kérdés, mit szólna ehhez Desiré? Aminthogy, ugye, Nálad is sokszor volt ez így: ezt el kell mesélnem Fricinek. Hiszen egy életen át játszottunk, mindig játszottunk, izgattottan és lelkendezve, a Szerepet játszottuk ezer álarcban, mélyebb szenvedéllyel, mint a tulajdon magánéletünk komédiáját.

Egymásnak játszottunk, egymás közönsége s színésze s ezer szerepben a téma mindig ugyanaz volt: a konvenciók mérhetetlen üressége és értelmetlensége. Húszéves korunkban azt játszottuk, hogy két húszéves fiú vagyunk: Kosztolányi Ádám és Karinthy Gábor, apáink, a kivénült írók, meghaltak, vagy eltűntek és most miénk az élet, miénk, akik meg se születtünk. Aztán sok mindenki voltunk még, mások, idegenek, más korban és időben és helyen és megint magunk, öregem és fiatalon, szegényen és gazdagon, csak másutt, mindig másutt és másképpen, ahogy a komisz valóság diktálja a tér és idő kegyetlen ketreceiben.

Ültünk egymás halálos ágya mellett és álltunk egymás temetésén, s mondtuk és éltük a konvenciókat és fuldokoltunk s a könnyünk csurgott a nevetéstől.

Most már látom: nem a halált neveltük ki, hanem az életet.

Emlékszel, Didus, a legutolsó temetésre, ahol együtt voltunk? Egy nagyon kedves barátunkat temették, akit mind a ketten gyöngéden szeretünk. Könnyes volt mindkettőnk szeme, de egyszer csak, ott a ravatal szélén, megbotlottam valamibe: lenyúltam érte és szótlanul megmutattam Neked: egy darab szépen csomagolt toalettszappan volt. Egymásra néztünk és szótlanul kifordultunk a halottasházból, hogy botrány ne legyen – ugye, csak mi ketten tudtuk és éreztük a homéri komikumot, a kimondhatatlan értelmetlenséget, amivel ez a tudjisten honnan odakerült szükségleti cikk jelképezte nekünk élet és halál összefüggését.

Didus, a Te temetéseden nem történt efféle furcsaság, ha csak az nem, hogy látod, én álltam ravatalodnál, s nem Te az enyém mellett, de hát nem mindegy?”

Az Est, 1936. november 7.

Hunyady Sándor: A költő halálához (részlet)

„Bejött a kávéházba, leült az asztalhoz, feketekávéért kért a pincértől. – Átment az Andrássy úton. – Színházi főpróbán a gardróbnál a kabátjáért tusakodott. – Élt, hatalmas teste fűrgén mozgott, kedvesarca csupa szellemes vidámság. – És az ember tudta róla, hogy meg fog halni, meg vannak számlálva a hónapjai, talán a hetei, kéréltetlenségül el kell utaznia közülünk.

Költőknél az ilyesmi nem maradhat titokban. Valahol kifolyt a dolog. Operálták. Stockholmba ment rádiókúrára. És amikor hazajött, már háromszáz barát rejtegetett szorongása fogadta. Mikor fog rajta meglátszani valami, mikor kezdődnek végső szenvedései?

Az emberek körülbelül tudták, hogy mi van vele. De vajon tudta-e ő? Valószínűleg. Nagyon gyanakvó volt, és páratlanul intelligens. Emlékszem jól ifjúkorának hipochondriáira. És azt is hallottam Simon Béla tanártól, akinek legelőször mutatta meg a foghús-daganatát, hogy milyen kialakult gyanúanyag volt Kosztolányiban, már a betegségének első pillanatától fogva. Mármint nem hiszem, hogy ezt a gyanút

később elolthatta volna benne, akár a legkörülmönfontabb orvosi megnyugtató. Hiszen maga is orvos volt félig, jártas a természettudományokban és a szimptomák szaporodásával bizonyosan világos körképet alkotott magának az esetéről. [...]

Nem tudom ellenőrizni, hogy igaz-e. De azt hallottam, hogy a legutolsó időkben, egyik látogatója, talán éppen Karinthy, egy darabka gézzel megtörülte a tehetetlenül fekvő beteg verejtékező arcát. Kosztolányi már nem tudott beszélni. De még volt kedve hozzá, hogy szójátékban köszönje meg a figyelmességét. A szemé pajkosan fölcillant és gyöngé kezével fölírta egy papírlapra: »Gézcso!«

Íme a költő. Hol van a világon az a haldokló hadvezér, aki végig ilyen kapcsolatban tudna maradni a mesterségével.

Ez is megtörténhetett. De a legtöbbször mégis olyan hírek szivárogtak ki betegága mellől, hogy nagyon szenved és kétségbeesetten könyörög az orvosának: élni akar, hosszabbítsák meg bármi áron az életét. [...]

Hirtelen eszembe jut, bármilyen torz dolog, hogy milyen ádázul, milyen kísértetiesen peches kártyás volt Kosztolányi. Bakk korszakában igazán mindenét elvesztette. Isten csodája, hogy a becsületéhez nem nyúlt hozzá. Még én is nyertem tőle. József körüti hónapos szobájában kettes makaót játszottunk egyszer, és elnyertem harminc koronáját. Amikor mindene elűszott, öszszetépette a kártyát. »Szörnyeteg«-nek nevezett, és sírva fakadt a dühös kétségbeeséstől. Lefeküdt a díványra, tenyerébe temette arcát. Kíváncsian fölfeje hajoltam, csakugyan sír-e. Sírt. Valóságos könnyekkel, mint egy gyermek. Meglepetve néztem és mellére tettem egy tízest a nyert pénzből. Bevallom, úgy meg voltam döbbenve, hogyha tovább sír, visszaadom az egész nyereségemet. De erre nevetni kezdett, kicsúfolt, hogy »hólyag« vagyok. Fölállt, föltette kis kerek kalapját, és elmentünk valahová megkeresni Karinthyt, aki már akkor nélkülözhetetlen párja és versenytársa volt, akin, amint mondta: »mérte magát«.

Magyarország, 1936. november 5.